

Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, соціології і політології
імені професора Валерія Скотного,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
(Дрогобич, Україна) Email: limonchenko57@gmail.com

ФЕНОМЕН АНСКУЛІНГУ У КОНТЕКСТІ РОЗУМІННЯ ОСВІТИ ЯК СПОСОБУ НАБУТТЯ СВОБОДИ

Тема статті – виявлення того, наскільки феномен анскуліngu є стратегією звільнення і якою мірою він зберігає негативні виміри репресивності.

Методологія. Здійснення дослідження на ґрунті філософського дискурсу обумовлює розгляд феномену освіти у його субстанційно-граничних вимірах, що пов'язано з концептуалізацією дитинства у контексті свободи як чинника, який конститує людське буття. Отже педагогічні роздуми тісно переплетені з антропологічною рефлексією, що активізує як досвід глибинного прочитання літератури, так і власний досвід, який часом постає неформальним вербально, тим не менше він створює підґрунтя сприймання.

Наукова новизна. Зафіксована амбівалентність феномену анскуліngu: з'являється необхідність враховувати самого учня, його реакції та сприйняття, але головний момент не у заміні диктату вчителя диктатом учня – справа в тому, що взаємини набувають форми звернення двох свідомостей до предмета, що їх об'єднує, чим усувається диктат чийогось Я, отже виникає простір свободи від суб'єктивної упередженості і зміст диктує сам предмет. Другий важливий момент – це осмислення феномену свободи у контексті вміння бути самим собою, що не дається від факту самого народження, а постає завданням, спонукаючи до тривалої терплячої роботи над власною суб'єктивністю, причому мова йде про отримання свободи не тільки від тиску соціальних заборон, але й від насильства своїх власних потреб і прихильностей. Проте виникає небезпека посилення соціальної атомізації і замкненості учня вимірами сім'ї, коли диктат суспільства замінюється диктатом батьків.

Висновки. При тому, що позашкільна освіта не є винаходом наших днів, вона може розглядатись інноваційною, зважаючи на те, що інновація є впровадженням, яке підвищує ефективність процесу. Але ефективність досягається за рахунок усунення відповідальності соціальних інститутів, що кидає батьків з дітьми в конкурентну боротьбу зі світом.

Ключові слова: освіта, анскулінг, свобода, ліберальна концепція дитинства, втеча від дитинства.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перебіг суспільно-історичних подій підвів значну кількість людей у ситуацію, коли звичне відвідування дітьми школи стало неможливим, зробивши «анскулінг» реальною характеристикою освітнього процесу. Термін «анскулінг» був запропонований американським педагогом Джоном Голтом, який попрацювавши учителем молодших класів, у 60-ті роки ХХ століття дійшов висновку про невідповідність інституалізованої школи природі пізнавальних потреб дітей. Але якщо анскулінг 60-х років був спричинений вибором самих людей, то сучасний анскулінг вимушений, породжуючи нові проблеми, що потребує продумування його наслідків і виявлення небезпечних вимірів.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Сам феномен позашкільної освіти набагато старший за термін і благополучно існував, та й існує, без цього імені, особливої гостроти це питання набуло тоді, коли було усвідомлене і висловлене незадоволення інституалізованою школою і з тих часів світова педагогічна думка час від часу активізує пошуки альтернативних форм освіти. Пандемія 2019-2022 загострила увагу на анскулінгу, причому слід відразу зазначити, що продумування його не має форми суцільно схвальної апології. У 2021 році виходить ґрунтовний том [4], у якому зібрані результати роботи відомих дослідників у цій галузі. Б. Рей надає історико-змістовий нарис, зазначаючи зростання домашньої освіти у всьому світі за останні 40-50 років [12, 2] і описує спірні наслідки

домашнього навчання, піддаючи сумніву докази того, що його результати є вищими, продовжуючи критичне сприймання концепції анскулінгу Джона Голта [3; 13]. Отже відразу можна зазначити дві лінії аналітичної літератури – сприймання анскулінгу як запобіжника негативних наслідків інституалізованої освіти [5; 6; 7; 10; 14; 17] і негативну оцінку, яка також достатньо розповсюджена [2; 3; 9; 11; 12; 13; 15], причому критико-аналітичне сприймання фіксує ті важливі моменти, які неструктурована освіта намагається нейтралізувати. У першу чергу це нехтування особистісними рисами і інтересами дитини, чим був надзвичайно занепокоєний Голт, приваблюючи яскраво вираженим доброзичливим ставленням до дітей і відсутністю некритичної спесивості дорослих. Друга риса, яка приваблює – це можливість уникнути небажаного тиску на дитину як з боку вчителя, так і з боку учнів, що особливо загострено у контексті расових і релігійних проблем [11, 20-21].

Для контексту нашого дослідження важливою є оцінка анскулінгу як можливості виховання у дитини стану свободи, що робить А. Річардс [15], ідеї якої виявились співзвучними моїм давнім зацікавленням ще з часів захисту кандидатської дисертації у 90-ті роки, тим більше феномен свободи людини – автентично філософська проблема, яка не так часто піднімається у педагогічній літературі, у цьому вимірі філософія і педагогіка мають тісно співпрацювати. До ідей А. Річардс буде звернення у подальшому, зараз вважаю необхідним зазначити нюансованість анскулінгу – достатньо часто анскулінг сприймається як домашня освіта (homeschooling), але навчання за межами школи не обов'язково має бути перенесене з замкненості освіти у класі у замкненість освіти у сім'ї. Доречно вести мову про зміну самих засад освіти, що і робить вже і «батько» анскулінгу Джон Голт, говорячи про самостійну освіту шляхом мандрів по світу [8].

Формулювання мети статті. Тема статті – виявлення того, наскільки феномен анскулінгу є стратегією звільнення і якою мірою він зберігає негативні виміри репресивності.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження із зазначенням методів. Оскільки дослідження здійснюється у річищі філософського дискурсу, то перше, що слід зазначити – це концептуалізація дитинства, що передбачає не вироблення нової дефініції, але осмислення людського буття на засадах субстанційно-визначального принципу, яким бачиться свобода, яка і обумовлює специфіку людського становища у світі. Звідси вимога розглядати засвоєння дитиною свободи як спосіб присвоєння нею свого людського Я, отже педагогічні роздуми тісно переплетені з антропологічною рефлексією, що активізує як досвід глибинного прочитання літератури (у першу чергу першоджерел, чим для даного дослідження постають праці самого Голта), так і власний досвід, який часом постає неоформленим вербально, тим не менше він створює підґрунтя сприймання. Далеко не кожен дорослий має пряме відношення до сфери освіти, але у кожного є власний досвід перебування в школі, який можна вважати методом включеної присутності на відміну від зовнішнього спостереження дорослих, яким би воно не було уважним. Такий досвід часто вважається частково-суб'єктивним і несуттєвим через незрілість мислення дитини, але сприйняття школи саме дитиною слід вважати центральною мірою шкільної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Хоча найвідоміші книги Голта вийшли у 60-ті роки, у подальшому вони неодноразово перевидавались, у тому числі і у перекладах іншими мовами. Анскулінг у трактуванні Голта має дуже різні форми – від м'якої форми домашньої освіти за прийнятими в державі освітніми системами до радикальної думки «освіти життям», що заперечує необхідність самого інституту освіти, і це в кінці життя призвело його до ідеї «ліквідації дитинства» з метою подолання штучного відокремлення дітей від реального життя суспільства. Його погляди не мали характеру стрункої теорії, загалом саме «теоретичність», що розуміється як диктат офіційно встановлених принципів над реальною практикою шкільної справи, він не приймає, обстоюючи пріоритет інтересів і потреб дитини. У його першій книзі «Причини дитячих невдач», що вийшла ще під час роботи Голта в школі, показові його слова: «найбільше я вдячний самим дітям, які поділилися зі мною набагато більшим, ніж я зміг поділитися з ними» [6] і бачиться логічним, що пріоритет інтересів і потреб дитини – природний і виправданий принцип відносин із нею, але цей принцип далеко не завжди притаманний світу людей. Більше того, у ньому міститься амбівалентність, яка породжує несподівані метаморфози.

В даному випадку доречно згадати власний досвід навчання у школі, і найбільш виразно пам'ятається ставлення до самого вчителя і показово, що сувора суха дисциплінарність не приймається дитиною. Коли ми виростаємо, ми розуміємо та приймаємо важливість дисципліни і навіть шкодуємо, що до нас були недостатньо суворі – принаймні мої студенти після закінчення університету висловлюють жаль, що їх не «школили» належним чином. Проте пріоритет суворої форми, виставленої як обов'язкова поведінкова дисципліна, викликає відторгнення у дитини. Я думаю, що слід відрізняти поведінкову дисципліну від предметної дисципліни – друга на відміну від першої передбачає диктат самої справи, що і стоїть на першому місці, і за чим слідує поведінкова дисципліна. У шкільному закладі виходить так, що початковим актом стає дисципліна поведінкова, часом затьмарюючи саму предметність навчання і саме поведінка учнів найчастіше бачиться причиною неуспішності дитини. Поведінкова дисципліна впливає не стільки з інтересів дитини, скільки «зручна» вчителю, заклопотаного виконанням інструкцій і «рекомендацій», що надані вищими інстанціями, які зовсім і не рекомендують, а

диктують. Отже, поведінкова дисципліна сприймається як посягання на свободу і діти відстоюють свою свободу шляхом неслухняності і дії навпаки, що спотворює свободу як таку.

Показово, що у своїх книгах Голт нічого не говорить про поведінку. Запитуючи «Чому ж діти погано вчаться?», він зазначає три чинники: «Одні відстають тому, що бояться, інші – тому, що відчувають нудьгу і треті спантеличені» [6]. Анскулінг у вигляді домашньої освіти за прийнятими в шкільній системі програмами – перший і найпростіший крок вирішення проблеми поведінкової дисципліни: вчитель і учень віч-на-віч звільнені від класного шуму і провокаційних дій інших учнів. Хоча відразу слід зауважити, що ані нудьга, ані страх, ані відсутність смислової цілісності не зникли. Понад те, ситуація віч-на-віч може лише посилити все три чинника – тобто саме перенесення освітньої структури з класу додому сутнісно нічого не змінює. Проте ми знаємо з досвіду життя, що домашня освіта набагато успішніша, в наші дні вона працює як доповнення школи феноменом репетиторства.

Досить легко помітити, що в домашній освіті з'являється новий і відмінний від школи фактор – необхідність враховувати самого учня, його реакції та сприйняття неможливо не помітити, у спілкуванні віч-на-віч важко уникнути суб'єктності процесу, і справа не в тому, що починає працювати диктат іншого Я – мовляв, в авторитарній формі освіти диктат походить від Я вчителя, в ліберальній диктує Я учня – справа в тому, що взаємини набувають форми звернення двох свідомостей до предмета, що їх об'єднує, чим усувається диктат чийогось Я. Предметна діяльність та спілкування об'єднані у понятті звернення. І саме через зверненість до дитини виникає шанобливе ставлення до її особистості, що можна помітити у домашній освіті дворянських дітей, коли вчили конкретного, окремо взятого Федора, Дмитра чи Олексія, думаючи не про потреби цього суспільства чи системи, і навіть не про майбутнє країни, а тільки й про саму конкретну дитину, тобто готували її не для майбутнього країни (як уявляється це «майбутнє» вихователями), а для становлення самої дитини, яка виростаючи, сама вирішить, як і чим може виявитися корисною і для себе, і для країни, і для світу. Отже мірилом освітньої ситуації опиняється дитина – її розвиток, здоров'я, добрий веселий настрій.

Це цілком співзвучно Голту, який приймає настанови радикального британського реформатора Ніла, якого він двічі відвідував у створеній ним школі Саммерхіл: головною метою освіти має бути виховання щасливих людей. При цьому значуща аналітика самого феномена щастя, досить суперечливого і парадоксального, проте зміщення мети на здобуття людиною самої себе – обов'язковий елемент освіти. Шанобливе ставлення до самої дитини без того, щоб вона розчинялася в масі, – головна перевага домашньої освіти навіть за умови збереження шкільних програм. Цей момент дозволяє розуміти анскулінг як метафору для школи без школярства і вписується у настрої та вимоги реформування шкільної системи, тобто це несуворий анскулінг.

Звернемо увагу на такий елемент освіти, який названо «здобуття людиною самої себе», у якому можна виявити два неспівпадаючих змісти. Один більш традиційний і пов'язаний з тенденціями суспільного індивідуалізму – відстоювання своєї автономії і окремішності, що відповідає ситуації «Я-центризму». Другий не є протилежним і також задіює «яйне» буття людини, але це Я винесене за межі самості як центрованої власними потребами структури, що пророблене у контексті діалогічної філософії. З цими двома концепціями Я співзвучні дві концепції свободи, які іноді називають негативною і позитивною: перша відповідає замкненості Я і протиставлення себе світові інших людей, друга акцентує увагу на виробленні вміння бути самим собою, що не дається від факту самого народження, а постає завданням, спонукаючи до тривалої терплячої роботи над власною суб'єктивністю, причому мова йде про отримання свободи не тільки від тиску соціальних заборон, але й від насильства своїх власних потреб і прихильностей – вміння бути самим собою передбачає звільнення від «рабства у себе самого» і відкритість світові.

Зміщення уваги на особистісну суб'єктивність відповідає духовній атмосфері 60-х років, характерної для всього світу – це не тільки радянський феномен відлиги, який можна пояснити локальною ситуацією смерті Сталіна та подальшою критикою «культу особистості», а й нонконформізм по відношенню до основної культури, що має місце в різних країнах і виявилось у феномені контр-культури. Рух за домашнє навчання в Сполучених Штатах, одним з активних діячів якого був Голт, став формою освітнього вільнодумства, що вписується в русло соціальних заворушень 1960-х і 1970-х років і свідчить про невдоволення державними школами, народжуючи попит на альтернативні варіанти освіти.

Тут важливо зазначити, що нестрога форма анскулінгу залишає без зміни саму систему оцінювання результатів, що найчастіше має форму або усної співбесіди, або тестування, дуже поширеного в Америці, і це викликало протест у Голта, який наполягав на тому, що тестування згубно впливає на навчання. Крім того, що воно не показує реальний рівень освоєння предмета, сумнівним є те, чому навчаються діти, а саме: «діти, що маніпулюються вчителями та адміністраторами, у свою чергу, стають маніпуляторами системи, щоб впоратися зі страхом, нудьгою і збентеженням, викликаними шкільним процесом, нечутливим до їхніх потреб» [2]. Іншими словами, реальна освіта підміняється імітацією його, вправною заміною – такий феномен часто називається «потьомкінськими селами».

Неефективність інституалізованої системи – перше, що стривожило Голта і спочатку він ставить завдання внести зміни до свого власного класу, щоб відтворити простір, який би не блокував пізнавальні здібності дітей – він дійшов висновку, що сучасні йому школи були «місцем, де діти вчаться бути

дурними». Показовий епіграф до його першої книги «Якби ми вчили дітей говорити, вони б залишилися німими», тобто характерні для людини пізнавальні форми в школі не тільки не працюють, а й блокуються і працюють навпаки: «Ми зробили дітей інтелектуально слабкими та недорозвиненими і, що ще гірше, – нечесними. Немає сумнівів, що діти дуже кмітливі щодо того, як обдурити своїх вчителів щодо власних знань, але ми, вчителі, охоче погоджуємося на цей обман, вселяємо собі, що вони знають те, що за двохвилинну перевірку виявляється повним незнанням» [6]. Голт вважав, що зовсім не потрібно «мотивувати» дітей до навчання, необхідно досліджувати та проаналізувати, як відбувається пізнання дітей у природній ситуації без навмисного впливу інституцій, таким чином відбувається радикалізація його поглядів.

Голт звертає увагу на те, що до вступу до школи діти навчаються найкращим чином і зазначає, що пояснення цьому можливі різні – суть своєї позиції він формулює так: «у більшості ситуацій наше мислення працює найкраще тоді, коли ми користуємося ним природно, за віком, і що малі діти здатні вчитися краще, ніж дорослі (і з віком діти починають вчитися гірше), тому що вони особливим чином, властивим саме дітям, користуються своїм мисленням. Коротше кажучи, діти використовують такий спосіб навчання, який відповідає умовам їхнього життя, і вони навчаються легко і природно, поки ми не заважатимемо їм у цьому» [7]. Те, що маленькі діти багато чого навчаються без того, щоб їх спеціально вчили, дивує: чому те, що ми робимо в школі, не сприймається ними? Голт робить висновок, що ми погано знаємо дітей і ставить перед собою завдання ненавмисного спостереження, як він каже: «Ця книга написана швидше про дітей, ніж про дитячу психологію» [7], не приймаючи експериментальні способи пізнання: «що можна дізнатися про те, як діти дивляться на реальні об'єкти реального світу, судячи з експерименту, який проводиться у таких неприродних та загрозливих умовах?» [7]. Він зауважує, як і вивчення того, що відбувається в мозку, зовсім не важливо для реформування шкільної освіти, головне завдання педагога – не усунути цілісність присутності дитини в цьому світі, і Голт ставить граничну, але відразу слід помітити – занадто абстрактну – мету – дозволити кожній дитині бути планувальником, керівником та оцінювачем своєї власної освіти. Хоча він і згадує відразу про допомогу досвідчених людей, проте школи більше не бачаться тією формою, що відкриває світ – герметичність шкільної системи прирівнюється їм до в'язниці, в якій пізнавальні здібності дитини чахнуть. І тоді навчання не сприймається як таке, що відкриває світ, тобто звільнює, але уподібнюється ув'язненню. Стоїть завдання – повернути дитину в природний простір і логічно, що спочатку цим простором бачиться сім'я.

Однак виникає небезпека посилення соціальної атомізації: домашня освіта може виявитися однією з низки адекватних відповідей на шкільну некомпетентність та несправедливість, але тоді усувається відповідальність суспільства за освіту дітей, адже для багатьох дітей домашня освіта, яка виводить їх за межі професійних занять їхніх батьків, неможлива. Так Сьюзан Дуглас Францо за стверджує, що позиція Голта, яку вона називає консервативною, санкціонує нехтування освітою переважної більшості дітей і веде до мовчазного ухвалення їх тяжкого становища [3]. Більше того, ситуація домашньої освіти не допускає адекватної соціальної взаємодії для дітей, які навчаються вдома, що цілком може призвести до більшого соціального конфлікту та меншої гармонії. Ще один момент полягає в тому, що сім'ї не можуть реально ізолювати себе від суспільства і якщо вони хочуть змінити своє життя, вони повинні змінити контекст, в якому вони живуть [13]. Цей момент є найбільш вразливою складовою домашньої освіти, і можна помітити, що в даному випадку вона постає лише меншим злом. Таким чином, домашня освіта – це крайній захід, який слід розглядати тільки після того, як усі інші варіанти зазнали невдачі, коли батьки помічають, що цікавість їхньої дитини зникла, що в ній більше немає того інтересу до життя, який раніше був такою чарівною частиною його особистості, батьки розривають свої зв'язки зі школою [18]. Але виникає нове завдання.

Раніше анскулінг прирівнювався до домашньої освіти, проте логічно розрізнити всередині нього власне сімейну освіту, коли вчителем постають батьки – і це найрадикальніша форма анскулінгу, небезпеки якої відомі Голту. Він висловлює думку, що багато сучасних родин є «мініатюрною диктатурою» і, подібно до шкіл, навчають дітей підкорятися абсолютній владі. Своєї сім'ї у Голта не було, тобто спілкування з дітьми в нього не мало батьківської форми, що і стає для нього ймовірним принципом, що відповідає відкритості світу: і школа, і сім'я бачаться соціально зумовленими структурами, що мають консервативний характер. Голт перемикає свою увагу на освіту суспільства в цілому і виступає за формування нового освітнього порядку, при якому нікого не змушували б ходити до школи і в якому було б багато шляхів до навчання та просування замість одного шкільного шляху, який ми маємо зараз – цей шлях занадто вузький для всіх і він занадто легко і часто блокується для бідних [2]. Голт висловлюється гранично радикально, пропагуючи «втечу з дитинства».

Натхненний дослідженнями дитинства Ф. Арієса, який показує різні форми дитинства, Голт висловлює ідеї, що дитинство кінця ХХ століття було штучною вигадкою середнього класу і виступає проти штучного відділення дітей життя суспільства. Він висуває доказ, що сучасне дитинство, хоч спочатку воно призначалось для захисту дітей від суспільної експлуатації, насправді понизило дитину до ролі «дорогої неприємності, раба або супер-вихованця» [5, 18]. Голт вважає, що сучасне дитинство триває надто довго і дітей слід вводити у доросле життя набагато раніше. Якщо міркування Голта про необхідність відмови батьків від влади над дітьми цілком обгрунтовані, то його висновки про надання

будь-якій бажаній дитині, будь-якого віку, всіх прав, привілеїв, обов'язків та відповідальності, якими користуються дорослі [5, р. 18] звучить можливо й привабливо своєю ліберальною спрямованістю, але до реальної дитини прикласти це важко.

Виникає закономірне питання чи можуть діти приймати правильні рішення про освіту та інші життєві питання без істотного втручання дорослих? Чи не призведе радикальне включення дитини в життя дорослих до зневаги дитячою специфічністю аж до нівелювання відмінностей дорослого і дитини, що через дитячу вразливість – і фізичну, і психічну – створить ситуацію компрачикоса, істоти, скаліченої заради втіхи чи вигоди сильних світу цього? Голт поділяє ідеї Ілліча, колишнього католицького священика, який жив і працював у Пуерто-Ріко та інших бідних латиноамериканських країнах, і який прийшов до висновку, що школи в цих країнах служать лише тому, щоб тримати багатих при владі, а нижчі класи у невігластві та злиднях. Він не приймає перетворення освіти на товар, який потрібно набувати, розподіляти (надто часто нерівномірно) і використовувати для контролю доступу до робочих місць, навичок та знань. Але включення дітей до громадських структур якраз підкоряє їх принципам «підлості, суперництва, ексклюзивності, прагнення статусу, снобізму» [8, 45], що критикуються самим Голтом.

Висновки та перспективи. Зважаючи на те, що анскулінг постає альтернативною формою освіти, слід звернутися до поняття інновації. Мені доводилося розкривати смислові нюанси зіставлення інновації та творчості, що особливо важливо для освітнього контексту: використання цього терміну викликане установкою на результат та ефект, що підпорядковує феномен освіти ринку праці, внаслідок чого людина постає істотою, що адаптується до зовнішніх умов, головне для такої людини – вписатись у існуючий порядок. Якщо ввести це в антропологічний дискурс, то подібна якість освітнього процесу відповідає розумінню людини як істоти, що маніпулюється, яку потрібно вести, відстежувати, регламентувати. Для роз'яснення відмінності творчості та інновації можна навести слова гарвардського професора Т. Левіта: творчість вигадує нове, а інновація запроваджує нове у виробництво. У цьому сенсі можна розуміти інновацію як ефективне використання, що введене у виробництво та приносить прибуток. У цьому смислі анскулінг, не будучи винаходом наших днів, цілком інноваційний: кількість дітей, які здобувають освіту поза школою, зростає: відомі дані по Америці – до 1990-х років у Сполучених Штатах налічувалося лише кілька сотень тисяч учнів, які навчаються вдома, у 2012 році число зросло до 1,8 мільйона осіб, що становить приблизно 3 відсотки населення шкільного віку [1]. І далі автор зазначає, що сім'ї, які навчаються вдома, економлять своїм колегам-платникам податків близько 22 мільярдів доларів на рік. Отже, здавна працюючий принцип позашкільної освіти в цьому контексті цілком «інноваційний», хоч і сумнівний, кидаючи батьків з дітьми в конкурентну боротьбу зі світом, яка вважається виразною рисою ліберального світу, але включення дитини у світ конкуренції звукує простір її свободи, оскільки на її сутнісні сили накладається міра ринкового успіху.

References

1. Carter J. 9 Things You Should Know About the History of the Homeschooling Movement. August 2, 2017. URL: <https://www.thegospelcoalition.org/article/9-things-you-should-know-about-the-history-of-the-homeschooling-movement/> (дата звернення: 13.04.2024).
Carter, J. (2017). 9 Things You Should Know About the History of the Homeschooling Movement. Retrived from: <https://www.thegospelcoalition.org/article/9-things-you-should-know-about-the-history-of-the-homeschooling-movement/>
2. Cochran C. P. A Radical Ideology for Home Education: The Journey of John Holt from School Critic to Home School Advocate: 1964-1985. *Home School Researcher*. 1999. Volume 13, Issue 3. URL: <https://www.nheri.org/home-school-researcher-a-radical-ideology-for-home-education-the-journey-of-john-holt-from-school-critic-to-home-school/> DOI: <https://doi.org/10.1177/1477878509343741>. (дата звернення: 12.04.2024).
Cochran, C. P. (1999). A Radical Ideology for Home Education: The Journey of John Holt from School Critic to Home School Advocate: 1964-1985. *Home School Researcher*, 13/3. Retrived from <https://www.nheri.org/home-school-researcher-a-radical-ideology-for-home-education-the-journey-of-john-holt-from-school-critic-to-home-school/> DOI: <https://doi.org/10.1177/1477878509343741>.
3. Franzosa S. The best and wisest parent: a critique of John Holt's philosophy of education. *Urban Education*. 1984. V.19. №.3, October. P.227-244.
Franzosa, S. (1984). The best and wisest parent: a critique of John Holt's philosophy of education. *Urban Education*, 19/3, 227-244.
4. Global perspectives on home education in the 21st century. Rebecca English (Editor). Information Science Reference, 2020. 312 p. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7>
Global perspectives on home education in the 21st century. Rebecca English (Editor). (2020). Information Science Reference. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7>

5. Holt John. *Escape from childhood*. New York: Dutton, 1974. 286 p.
Holt, John. (1974). *Escape from childhood*. New York: Dutton.
6. Holt John. *How Children Fail*. Dell Publishing Company, 1964. 181 p. URL: Chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/http://www.Schoolofeducators.com/wp-content/uploads/2011/12/HOW-CHILDREN-FAIL-JOHN-HOLT.pdf . (дата звернення: 11.04.2024).
Holt, John. (1964). *How Children Fail*. Dell Publishing Company. Retrived from: Chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/http://www.schoolofeducators.com/wp-content/uploads/2011/12/HOW-CHILDREN-FAIL-JOHN-HOLT.pdf.
7. Holt John. *How Children Learn*. Pitman Publishing Corporation, 1969. 192 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/372514934_A_Book_Review_on_How_Children_Fail (дата звернення: 11.04.2024).
Holt, John. (1969). *How Children Learn*. Pitman Publishing Corporation. Retrived from: https://www.researchgate.net/publication/372514934_A_Book_Review_on_How_Children_Fail
8. Holt John. *Teach your own: A hopeful path for education*. New York: Delacorte Press, 1981. 369 pp.
Holt, John. (1981). *Teach your own: A hopeful path for education*. New York: Delacorte Press.
9. Krogh Chris, Liberto Giuliana. *Reliable or Risky?: Competing Arguments Framing Home Education's Regulation*. *Global perspectives on home education in the 21st century*. Information Science Reference, 2020. P. 229-249. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7>.
Krogh, Chris, Liberto, Giuliana. (2020). *Reliable or Risky?: Competing Arguments Framing Home Education's Regulation*. *Global perspectives on home education in the 21st century*, 229-249. Information Science Reference. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7>.
10. Noor-Sabah. *How Children Learn – A Review*. Jun 15, 2021. URL: <https://medium.com/@noorsabahjamshed/book-review-8d31568353cc> (дата звернення: 15.04.2024).
Noor-Sabah. (2021). *How Children Learn – A Review*, Jun. 15. Retrived from: <https://medium.com/@noorsabahjamshed/book-review-8d31568353cc>
11. Puga Lisa. *Addressing a Cultural Critique of U.S. Homeschooling With African American Homeschoolers' Perspectives*. *Global perspectives on home education in the 21st century*. Information Science Reference, 2020. P. 19-29. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7>.
Puga, Lisa. (2020). *Addressing a Cultural Critique of U.S. Homeschooling With African American Homeschoolers' Perspectives*. *Global perspectives on home education in the 21st century*, 19-29. Information Science Reference. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7>.
12. Ray Brian D. *An Overview of the Worldwide Rise and Expansion of Home Education Homeschooling*. *Global perspectives on home education in the 21st century*. Information Science Reference, 2020. P. 1-18. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7> .
Ray, Brian D. (2020). *An Overview of the Worldwide Rise and Expansion of Home Education Homeschooling*. *Global perspectives on home education in the 21st century*, 1-18. Information Science Reference. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7> .
13. Ray Brian. *A critique of the philosophy of education of John Holt, a home school advocate*. *Home School Researcher*. January 10, 1985. Volume 01, Issue 1. URL: <https://www.nheri.org/home-school-researcher-a-critique-of-the-philosophy-of-education-of-john-holt-a-home-school-advocate/> (дата звернення: 10.04.2024).
Ray, Brian. (1985). *A critique of the philosophy of education of John Holt, a home school advocate*. *Home School Researcher*, 1/1. Retrived from: <https://www.nheri.org/home-school-researcher-a-critique-of-the-philosophy-of-education-of-john-holt-a-home-school-advocate/>
14. Ricci C., Riley G. *The Joys of Self-Determined Learning: A Collection of Essays*. Toronto: Ricci Publishing, 2022. 208 p.
Ricci, C. & Riley, G. (2022). *The Joys of Self-Determined Learning: A Collection of Essays*. Toronto: Ricci Publishing.
15. Richards Akilah S. *Raising free people: unschooling as liberation and healing work*. Oakland, CA, PM Press, 2020. 142 p.
Richards, Akilah S. (2020). *Raising free people: unschooling as liberation and healing work*. Oakland, CA, PM Press.
16. Romero Noah. *Toward a Critical Unschooling Praxis*. *Global perspectives on home education in the 21st century*. Information Science Reference, 2020. P. 65-76. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7>.
Romero, Noah. (2020). *Toward a Critical Unschooling Praxis*. *Global perspectives on home education in the 21st century* Information Science Reference, 65-76. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6681-7>.

17. Shrestha Rajesh Prasad. A Book Review on How Children Fail. July 2023. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.21576.29446>.
Shrestha, Rajesh Prasad. (2023). A Book Review on How Children Fail. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.21576.29446>.
18. Stevens Suzanne H., Blair John F. Homeschooling LD/ADD Children: Great Idea or Big Mistake? URL: <https://www.ldonline.org/ld-topics/homeschooling/homeschooling-ldadd-children-great-idea-or-big-mistake> (дата звернення: 09.04.2024).
Stevens, Suzanne H., Blair, John F. Homeschooling LD/ADD Children: Great Idea or Big Mistake? Retrieved from: <https://www.ldonline.org/ld-topics/homeschooling/homeschooling-ldadd-children-great-idea-or-big-mistake>.

Vira Limonchenko

ORCID 0000-0002-4770-7199

Doctor of Philosophy, prof,
Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science
named after Professor Valerii Skotny,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine) Email: limonchenko57@gmail.com

THE PHENOMENON OF UNSCHOOLING IN THE CONTEXT OF UNDERSTANDING EDUCATION AS A WAY OF GAINING FREEDOM

The purpose of the article is to identify the extent to which the phenomenon of unschooling is a strategy of liberation and to what extent it retains negative dimensions of repression.

Methodology. The study based on philosophical discourse leads to the consideration of the phenomenon of education in its substantive and boundary dimensions, which is associated with the conceptualization of childhood in the context of freedom as a factor that constitutes human existence. Thus, pedagogical reflections are closely intertwined with anthropological reflection, which activates both the experience of in-depth reading of literature and one's own experience, which sometimes appears unformed verbally, but nevertheless creates the basis for perception.

Scientific novelty. The ambivalence of the phenomenon of unschooling is documented: there is a need to take into account the student, his or her reactions and perceptions, but the main point is not to replace the teacher's dictate with the student's dictate – the fact is that the relationship takes the form of two consciousnesses turning to the subject that unites them, which eliminates the dictate of someone's self, and thus there is a space of freedom from subjective bias and the content is dictated by the subject itself. The second important point is the understanding of the phenomenon of freedom in the context of the ability to be oneself, which is not given by the fact of birth, but becomes a task, prompting a long patient work on one's own subjectivity, and it is about gaining freedom not only from the pressure of social prohibitions, but also from the violence of one's own needs and attachments. However, there is a danger of increasing social atomization and confinement of the student by the dimensions of the family, when the dictates of society are replaced by the dictates of parents.

Conclusions. Although out-of-school education is not an invention of our time, it can be considered innovative, given that innovation is an implementation that increases the efficiency of the process. But efficiency is achieved by eliminating the responsibility of social institutions, which throws parents and children into competition with the world.

Keywords: education, unschooling, freedom, liberal concept of childhood, escape from childhood.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2024

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор М. О. Носко